
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 01 листопада 2022 р.

Прорецензовано: 10 листопада 2022 р.

Прийнято до друку: 14 листопада 2022 р.

e-mail: sgurbanska@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-15(83)-30-33

Гурбанська С. О. Особливості функціонування стійких висловлювань у структурі постмодерністських художніх текстів на прикладі творчості Анджели Картер. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 15(83). С. 30–33.

УДК: 821(100).09

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1242-5896>

Гурбанська Світлана Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Київський національний університет культури і мистецтв

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТІЙКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У СТРУКТУРІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ АНДЖЕЛИ КАРТЕР

У статті художні тексти літератури постмодернізму розглядаються як продукти індивідуально-авторської мовотворчості, що вступають у діалог із семіосферою і в момент породження, і в процесі їхнього прочитання, сприйняття та розуміння. Утворені внаслідок взаємодії з попередніми текстами (літературною й культурною спадщиною), вони потребують поглибленого й системного лінгвістичного вивчення.

На особливу увагу заслуговує дослідження специфіки функціонування стійких висловлювань у постмодерністському художньому дискурсі крізь призму авторської свідомості А. Картер. Аналізовані англійські постмодерністські художні тексти характеризуються логічно обдуманною організацією матеріалу, зокрема й ретельною спланованістю інтертекстуальних зв'язків у фразеологічному аспекті. Вираження авторського "Я" відбувається за допомогою інтертекстуальних зв'язків з іншими текстами завдяки фразеологічному фонду мови. У творчій спадщині цієї письменниці спостерігається множинність інтертекстуальних зв'язків, що фокусується в кожному з текстів, які її виявляють.

Оскільки організація структури художнього тексту відбувається за допомогою інтертекстуальних зв'язків у концептуально-мовних формах, то, як наслідок, дослідження і розуміння художнього тексту передбачає вивчення авторської концептуальної та мовної картини світу, а відтак і мовної представленості інтертекстуальних зв'язків.

Постмодерністський художній дискурс є особливим смисловим осередком інтертекстів. Він позначений активним використанням фразеологічного фонду мови. Уведення до структури художніх текстів стійких висловлювань характеризується глибинними авторськими інтенціями і смислами, маркує розвиток сюжетних ліній у цілому. Так, при з'ясуванні специфіки інтертекстуальних зв'язків у постмодерністському художньому дискурсі на особливу увагу заслуговує дослідження особливостей функціонування стійких висловлювань та джерел їхнього походження.

Ключові слова: постмодернізм; художній текст; постмодерністський художній дискурс; інтертекстуальність; стійкі висловлювання.

Svitlana O. Hurbanska,

PhD in Philology, Associate Professor,

Kyiv National University of Culture and Arts

PECULIARITIES OF SET EXPRESSIONS FUNCTIONING IN POSTMODERN LITERARY TEXTS STRUCTURE ON THE EXAMPLE OF ANGELA CARTER'S CREATIVE WORK

In this article, literary texts of postmodernism are considered as products of individual author's language art that enter into a dialogue with the semiosphere both at the moment of creation and in the process of their reading, perception and understanding. Formed as a result of interaction with previous texts (literary and cultural heritage), they require in-depth and systematic linguistic study.

The research of the specifics of set expressions functioning in postmodern literary discourse through the prism of the writer A. Carter's consciousness deserves peculiar attention. The analysed English postmodern literary texts are characterised by logically thought-out organisation of material, in particular, a careful planning of intertextual connections in phraseological aspect. The expression of the author's "I" occurs with the help of intertextual connections with other texts thanks to the phraseological language fund. In this writer's creative heritage, a multiplicity of intertextual connections is observed, which is focused in all texts that reveal it.

Since the organisation of the literary text structure is formed with the help of intertextual connections in conceptual-linguistic forms, as a result, the study and understanding of the literary text involves the research of the writer's conceptual and linguistic picture of the world, and, therefore the linguistic representation of intertextual connections.

Postmodern literary discourse is a special semantic focus of intertexts. It is marked by active use of the phraseological fund of the language. The introduction of set expressions into the structure of literary texts is characterised by deep authorial intentions and meanings, and marks the development of storylines in total. Consequently, when clarifying the specifics of intertextual connections in postmodern literary discourse, major attention should be paid to the study of peculiarities of set expressions functioning and their origin sources.

Keywords: postmodernism; literary text (fiction); postmodern literary discourse; intertextuality; set expressions.

Останнім часом спостерігається загальна тенденція лінгвістичних досліджень (Корабльова, 1999; Стуліна, 2011; Шаповал, 2009) до вивчення впливу постмодернізму на постіндустріальну комунікативну культуру, що виражається в естетиці художнього мовлення. Відмічається поживлення інтересу до аналізу специфіки інтертекстуальних зв'язків у постмодерністському дискурсі, проте з'ясування особливостей авторської свідомості в контексті міжтекстової взаємодії та специфіки інтертекстуальних зв'язків на прикладі стійких висловлювань, а також розгляду проблеми ідіостилу письменників-постмодерністів в інтертекстуальному аспекті приділено недостатньо уваги. Тому наразі необхідними є подальші наукові пошуки у царині дослідження постмодерністського дискурсу, орієнтовані на вивчення специфіки функціонування стійких висловлювань в аспекті інтертекстуальності та кризі призми авторської свідомості. Поглиблене дослідження художніх текстів постмодерністської літератури в площині мовного вияву структурних ознак інтертекстуальності, визначення ролі цієї текстової категорії в індивідуально-авторській творчій лабораторії через простеження типології інтертекстуальних зв'язків слугують окресленню унікального ідіостилу.

У постмодерністських художніх текстах претексти перекодовуються, натомість інтертекстуальні форми, гармонійно поєднуючись і взаємоосмислюючись, утворюють профіль ідіостилу із його характерною лексикою, темами, сюжетами й образами. Цінною є думка Корабльової Н. В.: «Фокусування інтертекстуальних зв'язків у будь-якому з текстів формує ситуацію змістопородження, причому будь-який текст може виявитися таким змістопороджучим центром. Існуючи як всеоб'єднуюча множинність, що складається із множини всеоб'єднуючих центрів, інтертекст не є ані однозначно моністичним, ані однозначно плюралістичним явищем» (Корабльова, 1999: 6).

На сьогодні вивчення особливостей функціонування стійких висловлювань у постмодерністських художніх текстах заслуговує на виняткову увагу, оскільки ці одиниці викликають зацікавленість в аспекті дослідження інтертекстуальності. Стійкі висловлювання як інтертексти є одним із засобів авторської ігрової стратегії: їхнє уведення до структури художнього тексту, як і цитат, ремінісценцій та алюзій, сприяє створенню додаткових можливостей для мовної гри з читачкою аудиторією. Ідіостиль письменника – його світобачення і світорозуміння – виразно представляють стійкі висловлювання. У просторі художнього тексту інтерпретуються різні смисли цих одиниць, що залежить від запланованих автором художніх намірів, а також культурної компетенції читача. Саме культурний досвід останнього передбачає миттєве «прочитання» стійких висловлювань.

У постмодерністських художніх текстах стійкі висловлювання виконують різноманітні функції: забезпечують образність художніх текстів; посилюють їхню виразність; розширюють межі мовної гри; беруть участь у створенні образів героїв; індивідуалізують мовлення автора та його літературних персонажів, подекуди додаючи йому іронічного забарвлення; в організованій формі передають ставлення автора і героїв до подій, що відбуваються; забезпечують лаконічність викладу інформації тощо.

У досліджуваних постмодерністських художніх текстах зафіксовано узуальне та оказіональне функціонування стійких висловлювань. Узуальні стійкі висловлювання використовуються у традиційній формі та значенні (Супрун, 1999). Натомість оказіональні утворюються за моделями вже існуючих одиниць (Щербачук, 2000; Ptashnyk, 2000): вони є результатом трансформації структури та семантики традиційних стійких висловлювань, не суперечать мовній нормі, відображають мовний розвиток і з часом можуть бути зафіксовані у фразеографічних працях.

Суперечливою є така фразеологічна характеристика, як *стійкість*, котру вважають (Супрун 1999; Щербачук 2000; Ptashnyk, 2000) дещо умовною, оскільки у процесі текстового функціонування узуальні одиниці зберігають образність і водночас зазнають оказіональних модифікацій у значенні та формі. Це пояснюється нестабільним характером фразеологічного значення як гносеологічного чинника екстралінгвальної природи стійких висловлювань.

Значення стійких висловлювань поєднує в собі і відтворення певного фрагмента оточуючої дійсності, і ставлення мовця до нього. Відповідно, оцінка є невід'ємною складовою стійких висловлювань, які відбивають асоціативну базу мовця при вираженні оцінки. Виокремлюють різні типи оцінки: а) антропоцентрична оцінка (передбачає оцінювання реалій об'єктивного світу з позицій людини); б) християнсько-релігійна оцінка (відображає стан духовності людини); в) культурно-естетична оцінка (зображає становлення культурно-естетичних цінностей); г) національно-етнографічна оцінка (змальовує становлення нації, національної самосвідомості, патріотизму); г) соціальна оцінка (є шкалою цінностей у конкретному суспільстві та світі загалом) (Космеда, 2000: 229–230).

У процесі оказіональних трансформацій семантики та структури стійких висловлювань реалізуються авторські інтенції розкрити потенційні можливості цих одиниць у мікро-, макро- та ситуаційному контекстах. Виокремлено такі типи оказіональних трансформацій стійких висловлювань: *експансія, субституція, контамінація, еліпсис, алюзія, комбіновані типи трансформацій*. Комунікативний успіх залежить від здатності читача відновити узуальні стійкі висловлювання в їхньому традиційному (загальнонародному) значенні у процесі сприйняття оказіональних одиниць.

Оказіональні трансформації стійких висловлювань є особливістю ідіостилу письменників-постмодерністів, зокрема й А. Картер: завдяки перетворенням узуальних одиниць моделюються додаткові конотативні можливості фразеологічного значення. Відтак, художній текст детермінує різноманітні оказіональні трансформації стійких висловлювань на рівні їхньої семантичної структури. Аналіз оказіональних перетворень стійких висловлювань у художніх текстах сприяє визначенню культурно-зумовлених особливостей у характері змін фразеологічної семантичної структури цих одиниць.

Зафіксовано безліч випадків узуального функціонування стійких висловлювань у постмодерністських художніх текстах. Наприклад, ад'єктивне стійке висловлювання *as hard/tough as nails* ("very tough and not easily frightened, or not caring about the effects of your actions on other people (Longman, 2012: 1155)) вжито в узуальному значенні з метою моделювання образів героїнь – сестер Чанс (Дори і Норі): "*Hard as nails, they said. That's the Chance girls*" (Carter, 2007: 79).

Як уже зазначалося вище, важливим для цього дослідження є вивчення не лише узуального, але й оказіонального функціонування стійких висловлювань у постмодерністських художніх текстах, зокрема типів оказіональних трансформацій. Функціонування оказіональних стійких висловлювань демонструють такі приклади.

1. Експансія. Цей тип оказіональних трансформацій полягає у включенні до традиційної структури стійких висловлювань додаткових компонентів – слів і словосполучень вільного вжитку, фразеологізмів або їхніх фрагментів. У структурі

оказіональних стійких висловлювань поширювачі займають одну з трьох функціональних позицій або ж дві/три одночасно при ускладненій експансії – препозицію, інтерпозицію та постпозицію. Подеколи okazіональне поширення зумовлює антонімічне перетворення у значенні традиційних стійких висловлювань, як у такому прикладі: *'Pity the poor folks out in the cold tonight without a roof over their heads,' said Mrs Green comfortably* (Carter, 1993: 102). Експансія загальнонародного стійкого висловлювання *a roof over your head* – “somewhere to live” (Longman, 2012: 1518) відбувається за допомогою препозитивного компонента *without*.

2. Субституція (лексико-граматична заміна) є цілеспрямованою заміною окремих компонентів стійких висловлювань (одного, кількох або всіх) функціонально схожими елементами. Прикладом мовної гри є звернення автора до повторів: “... *bring the house down, fuck the house down... scatter little candle-flames like an epiphany on every head...*” (Carter, 2007: 220). Узуальне стійке висловлювання *bring the house down* (“to make a lot of people laugh, especially when you are acting in a theatre” (Longman, 2012: 855)) вжито у традиційній формі та значенні, натомість okazіональне стійке висловлювання *fuck the house down* утворено за допомогою лексичної субституції предикативного компонента *bring* на *fuck* (*taboo spoken verb*).

3. Контамінація (від лат. *contaminatio* – змішування) полягає у поєднанні двох і більше традиційних стійких висловлювань на основі структурно-семантичної подібності, або без неї. Можливою є також редукція компонентного складу зустрічених узуальних одиниць. Утворені okazіональні стійкі висловлювання поєднують семантику й структуру загальнонародних одиниць. Прикладом такого типу okazіональних трансформацій стійких висловлювань в англійських художніх текстах є такий: “*But we'd had Grandma's motto drummed into us since babyhood: 'Hope for the best, expect the worst.' We were prepared*” (Carter, 2007: 113); “*But Grandma said, you never can tell. Hope for the best, expect the worst, she said*” (Carter, 2007: 61). Своєрідний девіз життя героїнь (сестер Дори і Нори) несе неабияке смислове навантаження. Ці слова неодноразово згадуються в англійському художньому тексті, що вказує на їхній наскрізний характер. Okazіональне стійке висловлювання утворене за допомогою контамінації стійких висловлювань, зафіксованих у словнику: *hope for the best* – “hope that a situation will end well when there is a risk of things going wrong” (Longman, 2012: 847) та *expect/fear the worst* – “to expect or fear that something will not be successful or something bad will happen” (Longman, 2012: 2028).

4. Еліпсис (від грец. *elleipsis* – опущення) полягає у редукції одного або кількох компонентів традиційних стійких висловлювань, які легко відтворюються в межах контексту. За еліпсису-скорочення і еліпсису-стиснення okazіональні стійкі висловлювання не втрачають елементи генетичних джерел, зберігаючи зв'язок із семантикою узуальних одиниць.

Цікавим для аналізу є такий приклад з англійського художнього тексту:

“After the miscarriage, she went round with a face like a month of Sundays for all of three weeks, then, whoops! head over heels, again, this time with the man who played the drums in the pit band and he was old enough to be her grandfather. She was particularly attracted to older men, in those days” (Carter, 2007: 82). Спостерігаємо узуальне стійке висловлювання *a month of Sundays* та okazіональне – *head over heels*. Ужите в цьому контексті трансформоване стійке висловлювання наврядчи є відповідником традиційного *head over heels*. Імовірно, воно еліпсоване від словникового *be/fall head over heels in love* “to love or suddenly start to love someone very much” (Longman, 2012: 809). Okazіональне перетворення зумовлене інтенцією мовної економії. Використані автором часові маркери *again, this time, for all of three weeks, then, whoops! in those days* забезпечують інтенціоналізацію зображення почуттів героїні.

5. Алюзія як тип okazіональних трансформацій стійких висловлювань розрахована на ерудитів читача і базується на використанні загального змісту або образу, функціонуючи як натяк на відомі носіям мови стійкі висловлювання. Асоціативний зв'язок із традиційними стійкими висловлюваннями встановлюється в контексті. Так, у макроконтексті спостерігаємо звернення автора до традиційного стійкого висловлювання *kill the goose that lays the golden egg* – “to destroy the thing that brings you profit or success” (Longman, 2012: 959): “*No wonder there was no inheritance for the children and they must scrape themselves with newspaper and redden their pampered fingers in icy water now that the goose who laid the golden eggs was dead*” (Carter, 1996: 57). Зафіксовано використання кількох прототипів компонентів узуального стійкого висловлювання: *the goose, laid, golden eggs*. Смерть батьків означала для Мелани, Вікторії і Джонатана не лише психологічну травму, а й втрату всього того, що було для них звичним.

6. Комбіновані типи okazіональних трансформацій (одночасна експансія і субституція, еліпсис і експансія, контамінація, експансія і субституція тощо) зустрічаються досить часто. Вони зумовлюють ускладнені зміни семантичної структури стійких висловлювань. Варіанти аналізу okazіональних трансформацій, запропоновані до таких прикладів, не є вичерпними, оскільки можливі також додаткові підходи до розгляду шляхів утворення досліджуваних okazіональних стійких висловлювань.

Висновки. Отже, постмодерністські художні тексти є одним із джерел збагачення національної фразеології. Стійкі висловлювання створюють ядро інтертекстуальних зв'язків у структурі постмодерністського художнього тексту, формують останній як єдине ціле, посилюючи інтригу і викликаючи зростаюче зацікавлення в читацькій аудиторії. Вони наділені значним асоціативним потенціалом і відіграють важливу роль в організації постмодерністського художнього дискурсу та реалізації авторських інтенцій. Їхнє функціонування сприяє метафоричному переосмисленню минулого. Використання письменником стійких висловлювань у їхньому традиційному значенні та у трансформованому слугує різноманітним інтенціям – чіткішій характеристиці образів літературних персонажів, вираженню ідейного змісту творів, наданню додаткових творчих смислів, веденню складної багаторівневої гри тощо. Узуальні стійкі висловлювання часто зазнають okazіональних трансформацій, констатуючи у такий спосіб динамічний характер фразеології та умовність поняття *фразеологічної стійкості*, а також зображаючи тенденції динаміки фразеологічного фонду мови.

Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення стійких висловлювань відповідно до цілей та особливостей їхнього використання і функціонування у постмодерністському художньому дискурсі.

Література:

1. Корабльова Н. В. Інтертекстуальність літературного твору (на матеріалі роману А. Бітова «Пушкінський дім»): автореф. дис.... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури». Донецьк, 1999. 19 с.

2. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки. Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.
3. Стуліна М. В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти: автореф. дис.... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2011. 20 с.
4. Супрун А. П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів Максима Рильського): дис.... кандидата філол. наук: 10.02.01. Миколаїв, 1999. 302 с.
5. Шаповал М. Интертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми: монографія. Київ: Автограф, 2009. 352 с.
6. Щербачук Л. Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара): дис.... кандидата філол. наук: 10.02.01. Сімферополь, 2000. 211 с.
7. Carter A. *Heroes and Villains*. N. Y.: Penguin Books, 1993. 151 p.
8. Carter A. *The Magic Toyshop*. N. Y.: Penguin Books, 1996. 200 p.
9. Carter A. *Wise Children*. N. Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2007. 234 p.
10. Longman Dictionary of Contemporary English: sixth printing. China, 2012. 2081 p.
11. Ptashnyk S. Textbildende Funktionen phraseologischer Modifikationen in der Pressesprache. *Thesenband der Berliner Linguistik*. Berlin, 2000. T. 9. S. 31–32.

References::

1. Carter A. *Heroes and Villains*. N. Y.: Penguin Books, 1993. 151 p.
2. Carter A. *The Magic Toyshop*. N. Y.: Penguin Books, 1996. 200 p.
3. Carter A. *Wise Children*. N. Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2007. 234 p.
4. Korabliova N. V. Intertekstualnist literaturnoho tvoruu (na materialii romanu A. Bitova "Pushkinskyy dim") (Intertextuality of a literary work (based on A. Bitov's novel "Pushkin's House")): avtoref. dys.... kand. filol. nauk: spets. 10.01.06 "Teoriya literatury". Donetsk, 1999. 19 s.
5. Kosmeda T. A. Axiologichni aspekty prahmalinhvistyky : formuvannya i rozvytok katehoriyi otsinky (Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category). Lviv: Vyd-vo LNU im. Ivana Franka, 2000. 350 s.
6. Longman Dictionary of Contemporary English: sixth printing. China, 2012. 2081 p.
7. Ptashnyk S. Textbildende Funktionen phraseologischer Modifikationen in der Pressesprache. *Thesenband der Berliner Linguistik*. Berlin, 2000. T. 9. S. 31–32.
8. Shapoval M. Intertekst u svitli rampy: mizhtekstovi ta mizhsubyektni relyatsiyi ukrayinskoyi dramy (Intertext in the ramp light: intertextual and intersubjective relations of Ukrainian drama): monohrafiya. Kyiv: Avtohrاف, 2009. 352 s.
9. Shcherbachuk L. F. Zahalnomovna ta indyvidualno-avtorska frazeolohiya v khudozhnikh tekstakh (na materialii tvoriv O. Honchara) (Common language and individual author phraseology in artistic texts (based on the works of O. Honchar)): dys.... kandydata filol. nauk: 10.02.01. Simferopol, 2000. 211 s.
10. Stulina M. V. Nimetskyy postmodernistskyy dyskurs: lnhvokontseptualnyy i lnhvopoetichnyy aspekty (German postmodernist discourse: linguoconceptual and linguopoetic aspects): avtoref. dys.... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 "Hermanski movy". Odessa, 2011. 20 s.
11. Suprun A. P. Semantyko-stylistychni osoblyvosti frazeolohichnykh odynyts (na materialii poetychnykh tvoriv Maksyma Rylskoho) (Semantic and stylistic features of phraseological units (based on the poetic works of Maksym Rylskiy)): dys.... kandydata filol. nauk: 10.02.01. Mykolayiv, 1999. 302 s.